

Bećarac kao usmenoknjiževni žanr

Vinković, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:527929>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-25**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Jednopredmetni preddiplomski sveučilišni studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Ana Vinković

Bećarac kao usmenoknjiževni žanr

Završni rad

mentor: prof.dr.sc. Ružica Pšihistal

Osijek, 2020.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Jednopredmetni preddiplomski sveučilišni studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Znanstveno područje: humanističke znanosti, znanstveno polje: filologija,

znanstvena grana: teorija i povijest književnosti

Ana Vinković

Bećarac kao usmenoknjiževni žanr

Završni rad

Hrvatska usmena književnost

mentor: prof.dr.sc. Ružica Pšihistal

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 03.09.2020.

Ana Vinković, 0122225707

Ana Vinković, JMBAG

Sadržaj

SAŽETAK	3
1. Uvod.....	4
2. Definicija i podrijetlo bećarca	5
3. Forma i tema bećarca	7
4. Bećarac u svakodnevnom životu.....	11
4.1. Drumarac, svatovac, pokladarac	12
4.2. Običaji i bećarac	14
4.3. Autoreferencijalni bećarci	15
4.4. Osobine bećara	17
4.5. Voljene osobe u bećarcima.....	20
4.5.1. Nadmetanja	22
5. UNESCO.....	24
6. Zaključak.....	25
7. Literatura	26

SAŽETAK

Bećarac je lirski žanr usmene narodne književnosti. Vokalno-instrumentalni je napjev u formi deseteračkog dvostiha. Ovakva minimalna forma utječe na sadržaj, ali i na plan izraza. Svojom formom i temom usporediv je s poslovicama i aforizmima. U bećarcima nije naglasak samo na verbalnoj strukturi, već jednaku važnost imaju i glazba, koja prati bećarac, ples i scenski trenutak. Bećarac u nekim literaturama nazivaju i *pismicama*. „*Pismice* su lirska vrsta usmene književnosti i folklora koja je okrenuta svakodnevicu, običnim životnim radostima, problemima, emocijama, razmišljanjima“ (Užarević, 2009: 128). Autoreferencijalnošću u bećarcima označava se pripadnost nekoj skupini, društvu. Bećarac dolazi od turske riječi, koja označava neženju, koji voli tjelesne užitke. Osobine bećara vidljive su kroz njegovo odijevanje, frizuru i ponašanje. Područje iz kojeg su pojedina poglavlja oprimjerena bećarcima, odnosi se na područje slavonske Posavine, okolice Slavenskog Broda (pretežito Garčin).

Ključne riječi: *bećarac, minimalizam, običaji, autoreferencijalnost, bećar*

1. Uvod

Ovim radom analizira se bećarac kao usmenoknjiževni žanr. U prvom poglavlju rada iznesene su različite definicije bećarca, kao i podrijetlo te spominjanje bećarca u *Satiru* Matije Antuna Reljkovića. U drugom poglavlju opisana je forma i tematske odrednice bećarca kao usmeno književnog žanra. Naglasak je stavljen na teme iz svakodnevice oko kojih se realizira. Tema svakodnevice dovodi nas do trećeg poglavlja koje je središte rada. Izdvojeni su drumarac, svatovac i pokladarac kao zasebne vrste ili podvrste bećarca. Zatim su opisani običaji u kojima se pjeva bećarac. Autoreferencijalnost bitna je odrednica bećarca jer se njome izražava zajedništvo sela i Slavonije. Navedene su osobine bećara (i bećaruša) iz bećaraca. U okviru poglavlja o voljenim osobama, spomenut je motiv inoče. U posljednjem poglavlju rada, iznijet ćemo UNESCO-vu odluku i položaj bećarca u hrvatskoj i svjetskoj kulturi danas. Zaključno ćemo reći do čega nas je analiza bećarca kao usmenoknjiževnog žanra dovela.

2. Definicija i podrijetlo bećarca

Bećarac dolazi od turske riječi *bekjar* koja označava momka, samca, neženju (Antić, 2019: 88). Užarević (2012: 147) pak bećara definira kao mlađeg muškarac, koji voli tjelesne užitke, može biti oženjen ili neoženjen. Dakako, postoji i naziv za ženu takve naravi, a to je bećaruša. Dakle, i muškarci i žene bili su ti koju su sudjelovali u razvoju bećarca kao forme. Seoska mladež glavni je nositelj svijesti o bećarcima.

Mladen Leskovac prvi objašnjava termin bećarca – najkraća narodna pjesma (navedeno prema Ceribašić, 1994: 154). Iščitavajući literaturu, pronalazimo slične definicije bećarca, a najjednostavnija definicija bila bi da je bećarac vokalno-instrumentalni napjev. Kolenić (2007: 196) navodi kako je bećarac „pjesma s napjevom vedrog, razuzdanog sadržaja ispjevana u desetercu ili u kombinaciji s osmercem“. Potrebno je naglasiti da je bećarac glazbeno-pjesnička forma koju pronalazimo u slavonsko-baranjsko-srijemskim napjevima (Užarević, 2012: 143). Bećarac se iz Slavonije kroz stoljeća proširio do južne Mađarske, a onda i Vojvodinom¹. Janković (1967: 29) navodi da je napjeve pronašao u cijeloj Slavoniji, Vojvodini, okolici Zeline, okolici Senja, Bosanskoj Posavini. „Ključnim je simbolom tradicijske slavonske glazbene prakse, simbol vrednote i simbol identiteta ljudske skupine koja ga izvodi“ (Ceribašić navedeno prema Ferić, 2013: 86–87). Nadalje, Ferić (2013: 86) bećarac definira kao „deseteračku glazbenu vrstu“. Za bećarac pronalazimo i naziv *pismica* ili deseterački dvostih (Užarević, 2012: 144). Dok Janković (1967: 10) naglašava da izraz *pismice* pronalazimo samo u ikavskim govorima te da je on najrelevantniji naziv za deseterački dvostih jer naziv *bećarac* označuje samo vrstu napjeva. Pšihistal i Lachner (2013: 167) za bećarac navode da su to „male rimovane pjesme, pjesmice“. Janković (1967: 3) ih definira kao poetske oblike, „kratke pjesničke poruke“ koje su nosile „i krepkost i reskost, tvrdoću i liričnost istovremeno“.

Užarević (2012: 145) navodi da je procvat bećarac doživio između 1878. i 1914. godine. Samih zapisa o bećarcima iz ranijih vremena ima jako malo te se sve svodi na pretpostavke. Razvoj bećarca možemo pratiti tek unazad nekih sedamdeset ili osamdeset godina (Kovač, 1994: 60). Prema Antiću (2019: 88) izdvojene su dvije mogućnosti nastanka bećarca. Prva mogućnost je slavljenje nakon odlaska Osmanlija i ukidanja Vojne krajine, kao prikladno vrijeme za bećarenje i slavljenje. Druga mogućnost je da je bećarac isprva bio profana forma čiji je karakter bio

¹*Bećarac – vedra, inatljiva i mudra filozofija života*, Pristupljeno: 11. 06. 2020., <https://hkm.hr/kulturni-biseri/beccarac-vedra-inatljiva-i-mudra-filozofija-zivota/>.

himnički. Danas u bećarcima ne pronalazimo religioznu tematiku te je vjerojatnija prva mogućnost.

Prvi put pojavljuje se u zbirci s početka pedesetih godina 20. stoljeća (Ceribašić, 1994: 154). Matija Antun Reljković (1998: 8) u *Satiru* za bećarac kaže: *onako domoroci moji svi pivači i po naravi pjesnici, sva svoja junačka učinjena dila u pismah pivaju i u uspomeni drže (...), ista dica za marvom hodeći iznenada verše prave pivajući:*

*Dobro mi je i boljem se nadam,
U čemu hodim, u tome i spavam.*

Bećarac i *pismice* dugo ostaju samo u području usmene narodne književnosti zbog:

1. nedovoljno literarne vrijednosti
2. nebitnosti i nezapaženosti
3. slabog interesa za glazbenu vrijednost (Janković navedeno prema Grgurovac, 2005: 80).

3. Forma i tema bećarca

Bitna je odrednica minimalističkih žanrova njihova forma, koja može odgovarati različitim područjima života (Užarević, 2012: 9). Oblici su strategija iz kojih proizlaze društvene potrebe ljudi, svjetonazor. Tekst žanra, u ovom slučaju bećarca, može sadržavati poruku koju primatelj razumije i bez šireg konteksta.

Bećarac je glazbeni, minimalistički usmenoknjiževni žanr (Užarević navedeno prema Rončević, 2018: 294). Kod minimalnih žanrova, neminovno je međusobno preplitanje i prožimanje. Antić (2019: 90) bećarac definira kao „poslovice s osmijehom“. Prožet je alegorijama i metaforama koje su u suglasju s njegovim veselim i vedrim karakterom (Ferić, 2013: 86). U bećarcima možemo iščitati obilježja poslovice ili aforizama (Užarević, 2012: 14). Bećarci su „(...) u pravilu deseterački stihovi, s obveznim srokom, kratke i jasne poruke, puni dvosmislenosti i ironije, često i „sramocki“, odnosno erotski, najvrjednija su vrsta narodnog stvaralaštva, pa ih možemo usporediti s mudrim izrekama i poslovicama“ (Grgurovac, 1987: 15).

„Minimalistički je i intermedijalni lirski usmenoknjiževni žanr“ (Užarević, 2012: 149). Pod intermedijalnosti podrazumijevaju se pjesma, ples i glazba, što proizlazi iz same definicije bećarca – vokalno-instrumentalni napjev. Žganec (navedeno prema Ferić, 2014: 77) „smatra da je bećarac prije svega glazbeni oblik“. Govoreći o plesu, važno je naglasiti da se ne izvodi u kolu, već je riječ o šetnji. Instrumentalno praćen je tamburom, a u počecima izvodio se uz gajde (Antić, 2019: 88–90). Bećarac je minimalni žanr, čiju pripadnost pronalazimo u lirici i folkloru. Žanr je lirске usmene i narodne književnosti. Užarević (2012: 150) naglašava kako je bećarac „najkraći lirski usmenoknjiževni oblik“. Kratak je i jednostavan, ali sadržajan i originalan (Grgurovac, 2005: 9).

Mali žanrovi dijele se na anonimne i autorske. Bećarac je anonimnan, proizlazi iz tradicionalnog folklornog (Užarević, 2012: 14). Kompozitor teksta je nepoznat (Kovač, 1994: 60). Male forme žanrova dijele se također na ruralne i urbane, a bećarac pripada ruralnim formama (Užarević, 2012: 14). Janković (1967: 9) ih još dijeli na narodne i umjetničke koje se pak dijele na epske i lirске.

Užarević (2012: 143) bećarac definira kao „rimovani deseterački dvostih s trohejskom inercijom i cezurom iza četvrtog sloga“. Antić (2019: 88) pak za formu bećarca navodi da je bećarac „dvostih od dva deseterca čije se zadnje riječi rimuju, pjeva se na istu 24-taktnu melodiju s uzastopnim ponavljanjem“. Kada govorimo o rimi, rima je različita te su prisutne njezine kombinacije. Rima je polifunkcionalna i pokretna (Užarević, 2012: 154). Važniji je dakle sadržaj od same rime koja služi kao ukras (Janković, 2011: 15). Ključna je za poetiku bećarca, a može biti paralelna (najčešća), obgrljena, daleka, početna, unutarnja i dr.

Primjeri nekih od ostvaraja:

- paralelna (aabb) rima:

*O **poklada** bit ću nova **mlada**,*

*a o **dova** bit ću **snaša nova**.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

- početna rima:

***Kažeš** lolo da me nisi volo*

***lažeš** gade voliš me i sada.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

- unutarnja rima:

*Ja ne molim ni **rođenu** mamu,*

*a kamoli gada na **divanu**.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

Melodijski su obrasci po sadržaju veoma različiti. Glazbeni je oblik postojeća kategorija, uvijek ista sa svojom zadanom formom. Način na koji se realizira pjesma različit je te ovisi o pojedincu koji ga izvodi, a normativni predložak je jednak (Ceribašić, 1994: 147). Pri pjevanju, jedan pjeva prvi stih, koji svi zajedno ponavljaju, tako isto i drugi stih. „Svaki slog može biti otpjevan jednim glasom, ali i s više glasova razne visine“ (Janković, 196: 30). Mogu „nastati i cjeline od dva ili tri dvostiha, okupljeni oko istog motiva (...), te cjeline nisu čvrste“ (Perić-Polonijo navedeno prema Ceribašić, 1994: 161). Pojavljuju se deseterački dvostihovi, rijetko trostihovi (Ferić, 2013: 86). „Rimovani je deseterački dvostih s trohejskom inercijom i cezuroom iza četvrtog sloga“ (Užarević, 2012: 143). Dalje navodi da je verbalno-metrička struktura bećarca rimovani deseterački dvostih (Užarević, 2012: 149).

Forma bećarca sastoji se od tvrdnje i antiteze prvom stihu. Vokalno-instrumentalno kolo vezano je za dvostih (Ceribašić, 1994: 153). Sastoji se od dva dijela – prvi dio plesani je dio, a drugi dio je šetani – u tom dijelu pjeva se deseterački dvostih. „U starijim se izvorima kolo ne analizira kao glazbena i/ili plesna struktura, nego se opisuje kao funkcionalan društveni događaj kojim se simbolički pokazuju odnosi pojedinca u zajednici. (...) Gledajući i slušajući izvedbu kola, upućeni mogu iščitavati odnose među pojedincima, a pojedinci svojim udjelom u izvedbi kola odašilju poruke pojedincima i/ili zajednici kojoj pripadaju“ (Ceribašić, 1994: 149).

Teme su bećarca različite i neograničenog tematskog raspona (Pšihistal, 2013: 167). Ferić (2013: 86) navodi kako je najčešće riječ o ljubavnim i metaforički erotskim temama. Prisutne su ljubavne teme, udaja i ženidba, običaji, rodbinski odnosi, čuvanje stoke, ratarski poslovi, divani, čijala, vojska, ratovanja... Tematski su različiti, unutar kojih ima više sadržajnih podvrsta, a „Janković ih dijeli na opisne (njih na hvalisavke, utješne, pohvalnice...), volbu (voljenje i čežnja), nesretnu ljubav (tuga i jad, nepovjerenje...), ljubav (susreti, tepanje, poljubac, sastanci...), prilike i zabava (divan, kolo, kućar, pjevanje...), okolinu (užu i širu), zapreke (bolest, smrt, rat, siromaštvo, rodbina, zlotvori...), običaje, vjerovanja (molitve, kletva, praznovjerja...), prekid veze, ženidbene, bećarske, o gospodi, rugalice i šaljive, životna dob (djetinjstvo, momkovanje i djelovanje, mladost, starost, brak...), političke i razne“ (Grgurovac, 2005: 11). Tematika oko koje se bećarac kreće ujedno su i događaji na kojima se ostvaruje, a to su „prela, divani, čijala, blagdansko okupljanje seoske mladeži, čuvanje stada, mirno i sigurno obavljanje ratarskih poslova (oranje, sjetva, žetva, sabiranje plodova), kupnja dukata, priskrblijvanje zemlje, volova i konja, gradnja prostranih kuća s velikim dvorištima, kućarima (kiljerima), šljivicima, spokojan život na stanovima, izradba bogate nošnje, gizdanje i cifranje, raspojasan život (...)“ (Užarević, 2009: 114). Ljubav, erotika i spolna žudnja česte su teme jer je riječ pretežito o mladima predbračnog uzrasta². Takve teme nisu bile neuobičajene u *pismicama*. „One nastaju kao odgovor na provociranje, izazivanje, ruganje, hvalisanje; one su uvijek plod dobrog raspoloženja (...) pjevanje tih pjesmica ili govorenje zagonetki, izreka, ... nikom se nije „zamirilo“, makar se pjevale i pred crkvom (u svadbi), čak popu ili svim svecima“ (Toldi, 1987: 10). Lascivni dio nije izrečen, već isprovociran:

*Oj, curice bil' ti malo moga,
seljačkoga kruva pečenoga.*³

slijedi odgovor u nadmetanju:

Oj, sviraču bil' ti malo moje

²Poetika bećarca „Dobro mi je i boljem se nadam, u čem hodim u tome i spavam“, Pristupljeno: 11. 06. 2020., <http://www.sbperiskop.net/kultura-i-zabava/glazba/poetika-becarca-dobro-mi-je-i-boljem-se-nadam-u-cem-hodim-u-tome-i-spavam>.

³Bećarac – vedra, inatljiva i mudra filozofija života, Pristupljeno: 31. 07. 2020., <https://hkm.hr/kulturni-biseri/becarac-vedra-inatljiva-i-mudra-filozofija-zivota/>

*crne kreme za brkove tvoje.*⁴

Reljković upozorava na lascivne stihove koje Slavonci pjevaju:

*Te zato ga vrlo ljudi štiju
i dan danas od njega pivaju
na toliko da je veće došlo
u običaj i na svit izišlo pivat
pisme koje ne valjadu;
ali dobre niki stid imadu,
jer divojak nije stid pivati,
kada počmu u kolu igrati:
„Oj! u Marka, Kraljevića sina,
dobar konjic u potaji ima“.* (Satir, 1998, VI, 585–594)

Lascivni stihovi nisu javno pjevani zbog strogih pravila patrijarhalnog načina života i velikog utjecaja katoličke crkve na svakodnevni život ljudi (Ferić, 2014: 85). Na javnim su okupljanjima često, ako ne i uvijek, bili prisutni odrasli, stoga se u pjevanju posezalo za alegorijama, metaforama, prenesenim značenjima...

⁴*Bećarac – vedra, inatljiva i mudra filozofija života*, Pristupljeno: 31. 07. 2020., <https://hkm.hr/kulturni-biseri/becarac-vedra-inatljiva-i-mudra-filozofija-zivota/>

4. Bećarac u svakodnevnom životu

Nekoliko puta je ranije spomenuto da je bećarac sastavni dio svakodnevnog života i folklor. Sastavnica je rada, odmora i običaja – svatova, divana (Užarević, 2012: 150). Folklorna baština nasljeđuje se i prenosi s generacije na generaciju. Narodna pjesma stvaratelj je folklorne baštine (Rem, 2007: 29). Bećarac je sastavni dio priredbi i proslava, spontanih situacija, rasterećenih trenutaka društva. Dio je neritualnog aspekta kulture društva (Ceribašić, 1994: 163). Bećarci vrlo često govore o mjestu izvođenja, a to su „noć, pogodno ili nepogodno vrijeme, divan, sastajanje pred kućom, pjevanje i svirka, kolo, kućar, šljivik, pastiranje, svatovi“ (Janković, 1970: 45).

Ferić (2014: 81) navodi ulogu bećarca, a to je da „obavlja komunikaciju između pojedinca i skupina, različitih spolova, životnog doba i društvenog statusa“. Iz bećaraca saznajemo stajališta i svjetonazor zajednice i društva. Obrazac bećarca obrazac je kulture čije su konvencije iščitljive iz tih konvencija (Ceribašić, 1994: 183). U bećarcima iznose se „stavovi i mišljenja, opisuju se događaji, ljudski karakteri, toponimi i geografska područja, vjerski i domoljubni osjećaji“ (Grgurovac, 2005: 7). Kontekstualna je i situacijska pjesma koja služi kao vrsta terapije. Ima funkciju komunikacije glazbom među pjevačima (Ceribašić, 1994: 152–155). Bogatstvo su usmenog narodnog stvaralaštva, a „odlikuju se duhovitošću, jezičnom ljepotom, simbolikom, one vjerno odražavaju život sela slavonske Posavine i društvenih prilika (...)“ (Toldi, 1985: 10). „U *pismicama* se mogu iščitavati elementi povijesnih događaja i životnih okolnosti – počevši od graničarskoga razdoblja i okupacije Bosne preko tragičnih ratišta u Prvome svjetskome ratu (Srbija, Galicija, Rusija) do raspada Austrougarske Monarhije i dalje“ (Užarević, 2009: 114). Reljković kritizira sve ono što su Turci nakon odlaska ostavili Slavoncu:

*Po tri skule svagdi ostaviše
i u svakom selu namistiše:
prva skula naziva se „prelo“,
druga „divan“, iliti „posilo“,
treća „kolo“, gdi se uče igrat
i svakakve lakrdije pivat. (Satir, 1998, V 403–408)*

Iz Reljkovićevih stihova vidimo podrijetlo navedenih običaja, ali također i običaje u kojima se uče „svakakve lakrdije pivat“. Ranije je navedeno da Reljković kritizira lascivne i besramne stihove, ali i ovakav oblik druženja.

4.1. Drumarac, svatovac, pokladarac

Drumarac, svatovac i pokladarac nemaju instrumentalne pratnje, a njihova podjela ovisi o prigodi pjevanja. U nekim literaturama drumarac, svatovac i pokladarac zasebne su vrste te ih se smatra odvojenim od bećarca, dok neki smatraju da su podvrste žanra bećarac. Ferić (2014: 74) navodi kako se ovi napjevi, u pravilu, izvode bez instrumentalne pratnje. Bećarac izvodi se uz gajde, tamburicu, tamburu samicu, tamburaški sastavi ga izvode, a u iznimnim situacijama je bez instrumentalne pratnje (Ferić, 2014: 74).

Drumarci pjevaju se na ulici, čijalima, divanima (Ceribašić, 1994: 156). Vrijeme od Tri kralja do Korizme vrijeme je čijala, divana. U svakoj kući u kojoj ima cura za udaju, organizira se takav oblik druženja. Čije se perje od gusaka, koje je očupano u prošloj godini. Kad cura ili njezina majka sazovu čijalo perja, dođu cure iz sela. U veliku sobu unosi se perje, koje se zatim raščešljava i odvaja. Oblik je to druženja u hladnim, zimskim danima u kojem se izvodio drumarac kao vokalni, samostalni napjev:

Čijem perje i mislim na diku,

ej da mi je negdje na vidiku. (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

Kada prođe zima, kreće se s radovima u polju. Druženje na klupčicama počinje prvim toplim danima proljeća pa sve do kasne jeseni. Klupčica se često puta smjestila u hlad, ispod drveta, ispred kuće. Radnih bi dana sjedili na klupčici tek navečer, poslije večere, kada se sav posao za taj dan priveo kraju. Nedjeljom i blagdanima, klupčice bi posebno oživjele. Na klupčicama vodili su se razgovori, divanilo se te se pjevao drumarac:

Sad se cure udaju na rate,

tri mjeseca pa se kući vrate. (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

Svatovci „su napjevi po kojima se pjevaju brojne pjesmice stanovitog sadržaja za cijelo vrijeme trajanja svatova, (...) većinom ih pjevaju djevojke“ (Janković, 1967: 30). Ferić (2014: 75) navodi kako je svatovac ceremonijal i ritual, kojeg s vremenom mijenja bećarac. Svatovac je poputnica, a odnosi se na odlazak po mladu, kuma (Ceribašić, 1995: 155). Kod Šokaca nije bilo dvojbe oko kuma, jer kumstvo traje godinama. Dokle god postoje muški nasljednici, kumstvo se

ne prekida. Kumovi se međusobno jako poštuju. Na sam dan svatova, mladoženja prvo odlazi po kuma:

*Vidi kuma, vidi mu kaputa,
sve na kredit rano moja ljuta.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Aoj kume ti si naše lane,
tjerat ćemo kera dok ne svane.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

U svatovima veliku ulogu imaju kuharice – kuvačice. To su obično starije žene iz susjedstva koje kuhaju, dok mlađe žene služe. Svojom vedrinom, pjesmom i šalama razveseljavaju goste. One su bile te koje su pjevale „masne“ bećarce i svatovce:

*Kuvačice, dajte nama supe,
friške, ladne, mi smo jako gladne.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

Odlazak po mladu, popraćen je pjesmom:

*Svi svatovi veselo pjevaju,
samo mlada ne može od jada.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

Pokladarci su „pjesmice veselog sadržaja“. Nakon Tri kralja, pokladno je vrijeme. Djevojke su se spremale u snaše, da vide kako će izgledati kada se udaju, muškarci su se spremali u žene i sl. „A šta bi danas i kud bi pa još i troje? Ništa se ta današnja mlađarija ne zna više veseliti. Niti se tko u pokladama sprema, niti pjeva pokladarac, niti kolo igra. Bude jedna zabava i to je sve, ako i toliko“ (Toldi, 1987: 13). Kroz čitavo vrijeme pokladnog vremena pjeva se pokladarac:

*Poklade su i ludi su dani,
tu se nađe i žena pijani.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Poklade su da se veselimo,
a Korizma da se žalostimo.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

4.2. Običaji i bećarac

Bećarac kao dio svakodnevnog života, prisutan je i u tradicijskim običajima. Živjelo se s prirodom i od prirode. U proljeće počinje sjetva. Uređuju se dvorišta, sadi se cvijeće i uređuje vrt. Sadilo se, sijalo, kopalo i uzgajalo povrće svih vrsta. Svi poslovi radili su se ručno, oralo se volovima i konjima, na drvenim i željeznim plugovima, kosilo se ručno kosom i dr. Glavne kulture bile su pšenica, ječam, zob, kukuruz. Tako je i tema **obrade zemlje i čuvanja stoke** pronašla svoje mjesto u bećarcu:

*Dikina je livada kraj moje,
pa zajedno čuvamo volove.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Dika ore i više na konje,
stani Zorka, ide mi djevojka.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Tri sam dana kukuruze brala,
najljepšu sam suknu poderala.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

Sezona prvih **kirvaja** počinje nakon Uskrsa. Kirvaj je štovanje svetca, koji je zaštitnik sela. Iz susjednih sela dolazila je rodbina na misu i ručak. Poslije ručka, u centru sela, većinom ispred crkve, održavalo se kolo. Sve se održavalo uz nadzor starijih. Mladići bi djevojkama kupovali medenjake i bombone:

*Diko moja, kupi mi bombona,
u Svilaju na malom kirvaju.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

Radilo se po cijele dane, svaki dan. Dakako, ljudi su znali i uživati u blagodatima zemlje. Tako je bio običaj pravljenja **vina i rakije**. Narodni su lijek za prehladu i povišenu temperaturu, liječenje rane... Rakija šljivovica glavno je piće u Slavoniji. Moralo je biti rakije za sve prilike. Nosila se na njivu da bi utažila žeđ, zimi da bi ugrijala i slično. Najčešće se pilo na svadbama i drugim svečanostima. Moralo je biti rakije i za svinjokolju, kirvaj, kada dođu gosti. Rakija je, uz vino, davala raspoloženje za veselje i pjesmu:

*Lipo ti je kad se žito sije,
a još ljepše kad se vino pije!* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Kad se Šolja rakije narolja,
radi Šolja što je njemu volja!* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

4.3. Autoreferencijalni bećarci

Biti (2000: 27) autoreferencijalnost definira na sljedeći način: „dimenzija kojom iskaz ili tekst upozorava na situaciju, na vlastitu kompoziciju, strukturu, kod, propozicijsku ili žanrovsku pripadnost; općenito, dakle, kojom tematizira neka svoja obilježja“. Javlja se „sklonost (...) prema tematiziranju lirskoga subjekta, okolnosti njegova života i djelovanja (...)“ (Užarević, 2009: 130). Autoreferencijalnost iščitljiva je u terminu Šokadija. Šokadija je naziv za skupinu Šokaca ili za zemljopisni pojam koji se odnos na teritorij Slavonije u kojem obitavaju Šokci (Rem, 2007: 28). Duhovnim je etimonom Slavonije i Srijema (Pšihistal, 2011: 330). Rem (1993: 14) ističe da su Šokci oni koji se krste šakom, *šaka* – šakac – šokac. „Narodna pjesma nezaobilazni je činitelj u stvaranju i oblikovanju onoga što zovemo etničko-folklornim blagom, baštinom ili tradicijom“ (Rem, 1993: 36). Šokačka, ruralna kultura obilježena je patrijarhatstvom, svjetonazorom kršćanstva i graničarskim stilom života (Pšihistal, 2011: 348). Naglašava se važnost Šokadije, Slavonije i Hrvatske s istaknutim ponosom i osjećajem pripadnosti. Autoreferencijalni bećarci odnosili su se na:

- Šokadiju:

*Šokadiju, sve ti je na glasu,
od curice do hladne vodice.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Šokica sam i šokačko dijete,
bećaruša od glave do pete.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

- Slavoniju:

*Slavonijo, dok ti ime traje,
čuvat ćemo tvoje običaje.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

- Hrvatsku:

*Slavonci smo i Hrvati pravi,
mi volimo crven, bijeli, plavi.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Mene moja naučila mati,
pjevaj sine živjeli Hrvati.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

Posebna važnost davala se mjestu iz kojeg se dolazi. Naziv mjesta u bećarcima mijenjao se, ovisno o kojem se pjeva. Dakle, umjesto Garčina može stajati bilo koje drugo mjesto – Sapci, Bizovac, Gundinci, Štitar... Selo je središte i glavno ishodište folklor:

*Oj, Garčinu selo najmilije,
najljepše si selo Slavonije.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Pitaju me odakle si seko,
iz Garčina to nije daleko.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

Element autoreferencijalnosti prisutan je i u nadmetanjima. Nadmetanje odvijalo se u dijalozima. Nakon jednog otpjevanog bećarca, drugi slijedi kao odgovor. Dijaloška je forma za

- nadmetanje među selima:

*Trnjani su selo u dva reda,
triput bolje Bukovlje izgleda.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Klokočevci, jabuke vam gorke,
Garčinčani ljube vam djevojke.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*U Garčinu cvate rosno cvijeće,
a u Sapci ni kopriva neće.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

Grad je često meta seosko-šokačke ironije pa se tako pojavljuju bećarci koji tematiziraju usporedbe sela i grada:

*Oj, Garčinu, selo u dva reda,
iz daleka iz k'o Osijek izgleda.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Brođanke su blizu apoteke,
opet nisu k'o Sapčanke lijepo.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*U Garčinu, k'o u Segedinu,
tri dućana, bircuz i kavana.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

4.4. Osobine bećara

Bećar je isprva „polusvijet zločinaca, kradljivaca, pijanica, bludnika“, a kasnije bećar postaje švaler, zavodnik i sitni kradljivac (Ceribašić, 1994: 153–154). Bećarac se definirao kao „skupina pjesama o razbojnicima i tatima“ (Kuhač navedeno prema Ceribašić, 1994: 153). Užarević (2012: 147) naglašava da je bećarluk vanjski pokazatelj. Bećar je opozicija mirnoj i discipliniranoj sredini, „generator kaosa, destrukcije“⁵.

Naglašavaju se:

- čimbenici, koji su poticaj za bećarenje, genetska određenost:

*Ja sam bećar i moj otac bio,
otac sinu zanat ostavio.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

- opasnosti u koje upada:

*Bećar jesam, bećarski se vladam,
ponajviše bećarski nastradam.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

⁵Poetika bećarca „Dobro mi je i boljem se nadam, u čem hodim u tome i spavam“, Pristupljeno: 11. 06. 2020., <http://www.sbperiskop.net/kultura-i-zabava/glazba/poetika-becarca-dobro-mi-je-i-boljem-se-nadam-u-cem-hodim-u-tome-i-spavam>.

- prkos:

*Mila majko, al sam bećarina,
u klompama odam po drvima.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Svi bećari hodaju po travi,
a ja faca preko krastavac.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

- bećarska sudbina:

*Bećar jesam i bećar ću biti,
i dok živim u birtiji piti.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

- filozofija života:

*Bećari se ne ženiju mladi,
bećaruju dok im ne dojadi.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Svi bećari žene otjerali,
moja dama otišla je sama.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*I popo bi bećarina bio,
al' mu smeta reverenda sveta.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Litra vina i curica fina,
to bećara u srce udara.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

- opis bećara
 - ponašanje:

*Bećar jesam bećarski se vladam,
Pa kod kuće koji put nastradam.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

- odijevanje:

*Bećar kapu na oči navlači,
jedva čeka da se malo smrači.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Lako ti je poznati bećara,
tijo odi nosi se po modi.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Lako ti je poznati bećara,
Na'ero mu i kapa i glava.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Svi mi kažu da sam bećarina
što ja šešir nosim na očima.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

- frizura:

*Bećar jesam, bećarski se šišam,
još se lola oženio nisam.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

- brkovi:

*Lolo moja, brkovi ti crni,
još ih malo bećarski zavrni.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

U bećarcima iščitljive su i osobine bećaruša:

*Garav lola svaki je pijanac,
garavuša svaka bećaruša.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Ja ću svoga diku zaularit,
on će spavat, ja ću bećarit!* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

Bećar mama bećar sam i sama,

bećar bila još goreg rodila. (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

4.5. Voljene osobe u bećarcima

Pšihistal (2011: 232) ističe kako su stvaranju *šokačkih pismica* uglavnom sudjeluju žene, dok su muškarci oni raskalašeni bećari. Ljubavni bećarci su jedni od najbrojnijih. Žene svoju ljubav izražavaju oblikom tepanja, a muškarac koji je bećar ne posjeduje ljubavno svojstvo (Pšihistal, 2011: 234). Tepanje je oblik komunikacijskog koda, oblik je vještine (Pšihistal, 2011: 235). Kolenić (2007: 204) navodi kako su u bećarcima prisutna različita imenovanje voljenih, ljubljenih osoba:

- dika⁶:

*Ja i dika kad se poljubimo,
sve nebeske anđele vidimo.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

- lola:

*Lolo moja, ti pozdravi svoje,
neću za te, neka se ne boje.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

- dragi:

*Doš'o dragi pa stao k'o sveti,
ljudbio bi', al' ne zna početi.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

- životinjski nazivi

- lane:

*Čije lane ide s one strane,
garavo je, mislim da je moje.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

⁶Janković (1967: 16) izraz „dika“ naziva epitetonom (ukrasnim pridjevom) koji označava voljenu osobu kojom se dičimo, a upotrebljava se i za muške i za ženske osobe.

- sokol⁷:

*Diko moja, sokolovo pero,
pokraj moga srca zabodeno. (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)*

- golub:

*Misliš diko da me neće ni'ko,
moj golube i bolji me ljube. (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)*

*Mene dika golubice zove,
a ja njega milo janje moje. (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)*

- janje:

*Padaj kišo i porosi puta,
da mi moje janje ne zaluta. (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)*

- nazivi za biljke

- ljubičica, ljubica⁸:

*Diko moja, ljubičice mila,
tog sam cvita najviše volila. (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)*

- neven⁹:

*Diko bebo, jesi l' mi ozebo,
moj nevene čekajući mene. (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)*

⁷„Sokol simbolizira ustrajnost, pronicavost“ (Janković, 1967: 17).

⁸Ljubica označava skromnost (Janković, 1967: 17).

⁹Neven označava trajnost (Janković, 1967: 17).

- ruža¹⁰:

*Diko moje, ružo kalemita,
s live strane srca posadita.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

- zumbul:

*Dika zumbul, a ja bijela lala,
pa se lala zumbulu dopala.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

4.5.1. Nadmetanja

Osim nadmetanja između dvaju sela te sela i grada, prisutno je i nadmetanje među djevojkama suparnicama:

*Suparnice ja te se ne bojim,
ti si krema cipelama mojim.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

Suparnica je prepreka konačnom ostvaraju na ljubavnom planu. Inočom se naziva druga žena, suparnica, riječ je „izvedenica od zamjeničkog pridjeva *ini* ili *ino*“ (Pšihistal i Lachner, 2013: 169). Lirski subjekt „zauzima najčešće nadmoćnu poziciju potvrđujući je podrugljivim i prkosnim tonom s oštrim satiričkim i grotesknim strjelicama“ (Pšihistal i Lachner, 2013: 167). Najčešće je riječ o ruganju na temelju fizičkog izgleda i oblačenja suparnice. Ističu se ružne strane druge osobe te ju se nerijetko uspoređuje, ironično, s majmunom ili nekom životinjom:

*Oj, inočo, pukni k 'o ma'una,
moj te dika drži za majmuna.* (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

Zadubravlje priko auto-puta,

¹⁰Bijela ruža označava nevinost, a crvena ruža ljubav (Janković, 1967: 17).

inoča mi u Trnjani ljuta. (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)

*Nisam lipa košto ima svita,
al sam bolja već inoča moja. (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)*

*U inoće zubi ko lopari,
nemoj diko da ti lice kvari. (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)*

Također, nerijetka pojava u nadmetanjima je i nadmetanje između djevojke i dečka, momka. Iz pjevanja saznajemo status para:

*Misliš diko da si samo jedan,
rezerva si, imam ih još sedam. (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)*

*Mala moja, i ti si budala,
ja se šalim, ti bi se udala. (Bilježnica, rkp. zbirka Katice Vinković)*

5. UNESCO

Način trajnog očuvanja bećarca kao kulturnog dobra je UNESCO. „UNESCO je specijalizirana agencija UN-a za intelektualna i etička pitanja na području obrazovanja, znanosti i kulture, osnovana 16. studenog 1945. godine“¹¹.

Od 2006. godine bećarac nalazi se na listi zaštićenih nematerijalnih dobara Republike Hrvatske. 2007. godine Ministarstvo kulture Republike Hrvatske proglasilo je bećarac kulturnim dobrom (Užarević, 2012: 143). Doneseno je rješenje da bećarac ima svojstvo kulturnog dobra Republike Hrvatske te je na Listi zaštićenih kulturnih dobara. 2008. godine predložen je za UNESCO, a do 2011. godine traje suradnja između Ministarstva kulture, Mihaela Ferića i UNESCO-a oko uvrštavanja bećarca na UNESCO-vu listu. Krajem 2011. uvršten je na UNESCO-vu listu svjetske nematerijalne baštine (Ferić, 2013: 87). Ferić naglašava kako je bilo pokušaja prevođenja bećarca na engleski jezik, ali time se gubi duh jezika te bećarac više nije deseterac. UNESCO dobiva i svoj bećarac:

*Oj, UNESCO, od srca ti hvala
sad bećarac ima zaštitara!*

¹¹UNESCO, Pristupljeno: 11. 06. 2020., <https://www.min-kulture.hr/unesco/>.

6. Zaključak

U radu je opisan bećarac kao usmenoknjiževni žanr. Bećarac je vokalno-instrumentalni napjev, slavonska je narodna duša i život. Tradicijski je folklorni napjev koji se uči usmenom predajom. Forma bećarca stalna je, dok se sadržajno ona mijenja ovisno o prigodi u kojoj se izvodi. Bošković-Stulli (navedeno prema Ceribašić, 1994: 161) naglašava da je deseterački dvostih poseban usmenoknjiževni žanr. Minimalistički je žanr zbog strukture od dva deseteračka stiha u obliku pitanja i odgovora ili antiteze. Intermedijalni je žanr, nije samo riječ o verbalnoj strukturi, već u njegovo oblikovanje ulaze također i glazba, ples, ali i scenografija (scenski trenutak). Slavonske narodne pjesme, uz folklor, sastavni su dio usmene narodne književnosti. Neke od prigoda u kojima se pjeva opisane su i oprimjerene bećarcem u radu. Autoreferencijalni bećarci igraju vrlo važnu ulogu u definiranju i određivanju pripadnosti naciji, nacionalnom identitetu Šokaca, Slavonaca pa i Hrvata. Autoreferencijalnošću naglašava se pripadnost jednom narodu, ali i selu. Pripadnost izražava se natpjevavanjima i nadmetanjima. Bećar ne može biti svatko, točno se znalo tko je bećar i kako se ponaša. Spomenuta je UNESCO-va odluka o smještanja bećarca na listu svjetske nematerijalne kulturne baštine. Za zaključiti je da naslov rada u potpunosti opisuje ono što bećarac jest – i usmen i književan. Analizirajući bećarac, dolazimo do zaključka da je neizostavni dio svakodnevice, a da su u njegovu oblikovanju sudjelovali seljaci i, u većini slučajeva, nepismeni ljudi. Pripada usmenoj narodnoj književnosti, jer prenosi se s koljena na koljena, a za ostvaraj njegove zahtjevne deseteračke forme potrebno je imati znanje i vještine. Moralo se sadržajno izraziti točno i sveobuhvatno, a da forma, struktura ostane ista.

7. Literatura

- Antić Josip, *Kulturna ruta bećarca i gange*, TZ Grada Pleternice, Pleternica, 2019.
- Biti Vladimir, *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000.
- Ceribašić Naila, *Norma i individuacija u deseteračkim napjevima s područja Slavonije*, Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, Vol. 1, No. 1, 1994.
- Ferić Mihael, *Bećarac – tradicijski vokalno-instrumentalni napjev na deseteračke stihove*, 18. seminar folkloru panonske zone, Vinkovci, 2013.
- Ferić Mihael, *Bećarac: od osporavanja do nematerijalnog kulturnog dobra hrvatske i svjetske baštine*, Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja, 32, 2014.
- Grgurovac Martin, *Pučko stvaralaštvo Slavonije i Baranje*, Društvo književnika Hrvatske, Vinkovci, 1987.
- Grgurovac Martin, *Slavonske pismice, bećarci, drumarci, svatovci*, Privlačica, Vinkovci, 2005.
- Janković Slavko, *Šokačke pismice I.*, Matica hrvatska, Vinkovci, 1967.
- Janković Slavko, *Šokačke pismice II.*, Matica Hrvatska, Vinkovci, 1970.
- Kolenić Ljiljana, *Pogled u jezik slavonskih bećaraca*, Urbani šokci 2, Šokci i tambura, 2007.
- Kovač Ante, *Milovanje u stihu i prozi*, Privlačica, Vinkovci, 1994.
- Pšihistal Ružica i Jelena Lachner, *Motiv inoče u šokačkim pismicama*, Zbornik radova „Identitet Srijema u prošlosti i sadašnjosti“, II. međunarodni znanstveno-stručni skup, Nijemci, 2013.
- Pšihistal Ružica, *Satir nije divji čovik*, Matica hrvatska Ogranak Osijek, 2011.
- Rem Vladimir, *Šokci i tambura i kulturna baština*, Urbani šokci 2, Šokci i tambura, 2007.
- Rem Vladimir, *Tko su Šokci?*, Privlačica, Vinkovci, 1993.
- Reljković Matija Antun, *Satir iliti divji čovik*, Zagrebačka stvarnost, Zagreb, 1998.
- Rončević Ivan, *Frazemi u tradicijskim deseteračkim dvostisima u Slavoniji*, Frazeologija, učenje i podučavanje, Zbornik radova s Međunarodne znanstvene konferencije Slavofraz, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Rijeka, 2018.
- Toldi Zvonimir, *Nek se spominje i pamti*, GRO „Plamen“, Slavonski Brod, 1987.
- Toldi Zvonimir, *Razigrani doro*, 1987.
- Toldi Zvonimir, *Stihovi od Berave do Orljave*
- Užarević Josip, *Književni minimalizam*, Disuput, Zagreb, 2012.
- Užarević Josip, *Poetika bećarca, Šokačka rič*, 2009.

Vinković Katica, Bilježnica, rukopisna zbirka

Mrežni izvori:

Bećarac – vedra, inatljiva i mudra filozofija života, Pristupljeno: 31. 07. 2020., <https://hkm.hr/kulturni-biseri/becarac-vedra-inatljiva-i-mudra-filozofija-zivota/>

Poetika bećarca (Dobro mi je i boljem se nadam, u čem hodim u tome i spavam), Pristupljeno: 12. 06. 2020. , <http://www.sbperiskop.net/kultura-i-zabava/glazba/poetika-becarca-dobro-mi-je-i-boljem-se-nadam-u-cem-hodim-u-tome-i-spavam>

UNESCO, Pristupljeno: 12. 06. 2020., <https://www.min-kulture.hr/unesco/>